

Recenze a zprávy

DOLEŽALOVÁ, Lucie – DRAGON, Michal (edd.), *Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor*, Praha: Scriptorium 2020, 456 s. ISBN 978-80-88013-98-3.

Životní osudy Kříže z Telče zachycují podle Lucie Doležalové jen tři přímé zmínky v úředních pramenech, přičemž třetí z údajů je datem jeho smrti. Není divu, že se tak běžný čtenář setkává s postavou, jejíž činnost se dosud nestala součástí obecnějšího povědomí o situaci v pohusitských Čechách. Úvodem je proto zapotřebí říci, že kniha věnovaná Křížovi z Telče odhaluje pracovní postupy jednoho z autorů řady rukopisných sborníků, s nimiž se badatelé (nejen) pozdního středověku setkávají v historických rukopisných sbírkách. Důvod, proč volba editorů padla právě na tuto postavu, je prostý. Při rekonstrukci základních etap Křížova života mohli autoři využít kolofonů a autobiografických poznámek, které tento pozdně středověký literát umístil na okraje jím opisovaných rukopisů. Sledování životní dráhy muže, jež zahrnuje výuku na městských školách, krátký pobyt na univerzitě, získání svěcení a působení v katolické duchovní správě až po vstup do augustiniánského kláštera v Třeboni, ale nebylo hlavním cílem kolektivu autorů vedených Lucií Doležalovou a Michalem Dragounem. V centru jejich pozornosti se Kříž z Telče ocitl především jako sociální typ, jako reprezentant vrstvy intelektuálů působících v době před obecným rozšířením knihtisku. Jednalo se o vrstvu dosud odkázanou na masivní opisování rukopisů, které se však s ohledem na stoupající

gramotnost stávají dostupnějšími. Současně se jednalo o vrstvu spojenou osvojenými návyky kopistické práce, charakteristickou aktivní prací s opisovaným textem, jeho doplňováním, poznámkováním a koneckonců i samotným výběrem zpracovaných textů. Díky široce pojaté definici rukopisů, které je možné spojit s iniciativou Kříže z Telče, mohli autoři jeho „intelektuální biografie“ zahrnout do své analýzy na 52 rukopisů, do jejichž přípravy zasáhl. Tíž autoři současně připomínají, že „*popsal celkem více než 4300 folií a na dalších nejméně dvakrát tolik listů doplnil své poznámky.*“

Takto rozsáhlá kopistická aktivita přirozeně vzbuzuje řadu otázek spojených s mírou osobní aktivity při výběru a zařazování předloh, mírou jejich úpravy, následných recepcí i obecně intelektuální úrovně v zemi s omezeně fungujícím vysokým učením, jejíž obyvatelé si v očích sousedů nesli stigma kacířů. Podle očekávání Lucie Doležalová s Michalem Dragounem hned v úvodu publikace konstatují, že středověké pojetí autorství (pokud lze vůbec o něčem takovém hovořit) se od dnešního zásadně liší a daleko vyšší hodnotu mělo odvolávání se na autority. Při hodnocení míry aktivního přístupu středověkého literáta je tak třeba brát pod úvahu již zmiňovaný výběr textů, vsuvky, opravy (ale i nedůslednosti) a komentáře. V kapitole věnované literární tvorbě

pak Jakub Sichálek navrhuje pracovat s konceptem tzv. „inteligentního písaře“, který respektuje předlohu, ale zároveň do ní neváhá zasahovat a podle svého uvážení ji upravovat.

Rozsáhlá a tematická pestrost Křížovy kolektorské činnosti vede k závěru, že ani s pomocí pečlivě rekonstruované biografie nejsme schopni odpovědět na otázku, jaké důvody jej vedly k opsání některých konkrétních titulů. Poměrně jasné odpovědi jsme schopni dát u textů spojených s výukou, pastorační nebo s náboženskými polemikami, které byly v pohusitských Čechách všudypřítomné. Do těchto kategorií můžeme zařadit výpady vůči volenému pražskému arcibiskupovi Janovi Rokycanovi, opis polemik i vzácně dochované vlastní Křížovy dopisy, které jej odhalují jako intelektuálně sebevědomého odpůrce přijímání podobojí. Více ale už váháme u spisů o výuce matematiky, předpovědích počasí, traktátů o pouštění žilou nebo obecně o lékařské diagnostice. Vedle latinských textů navíc Kříž z Telče sahal i po české jazykové tvorbě, do svých opisů zahrnul opis a výklad Otčenáše a také řadu literárních památek od protihusitsky útočných (Viklefice) až po lyrické verše. V dohledaných památkách přitom schází

opisy právních nebo historických děl, pokud za ně nebudeme považovat několik poznámek z nekrologií. S takto rozsáhlým konvolutem textů si editoři poradili způsobem, který sám o sobě stojí za vyzdvihnutí. Lucie Doležalová a Michal Dragoun zpracovali osově kapitoly a v rámci grantového projektu se pokusili identifikovat rukopisy spojené s Křížovou iniciativou. K analýze Křížova nakládání s konkrétními texty si pozvali spolupracovníky vesměs střední a mladší generace, aniž by ale kniha ztratila ucelený ráz a proměnila se ve „sborníkovou“ publikaci. Kompaktnost předloženého publikačního výstupu navíc zvyšuje i pečlivá grafická úprava nakladatelství založená na četném zařazování souvisejících faksimilií. Důsledné dvojjazyčné editorství textů se týká nejen samotných edic Křížem opisovaných textů, ale i kratších úryvků využívaných autory v dílčích kapitolách. Je zřejmé, že se editoři pokusili cílit i na širší publikum, než které obvykle sleduje minuciózní kodikologické či textově komparativní sondy a vzorně vypravené publikaci nelze než popřát, aby se jí tento záměr podařilo splnit.

Martin Čapský

RYCHNOVÁ, Lucie, *František Josef Šlik a česká barokní krajina. Život šlechtice na východočeském venkově*, Praha: Scriptorium 2020, 298 s. ISBN 978-80-88013-99-0.

Výpravná práce s hezkým a rozsáhlým obrazovým doprovodem korunuje autorčin dlouholetý zájem o dějiny šlikovských panství nedaleko Jičína v barokním období a vznikla díky výzkumu, jehož výsledky byly shromážděny

hned ve třech kvalifikačních pracích. V nich autorka postupně prokázala, že se orientuje v dějinách umění, dějinách šlechty i dějinách předmoderní krajiny. Hodnocená publikace je především upravenou podobou disertace,

jíž Lucie Rychnová obhájila v roce 2016 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Na genezi práce upozorňují proto, že se pozitivně odrazila na výsledné podobě textu, který má navíc jistou přidanou podobu. Jedná se o poctu kráse barokní krajiny šlikovských panství.

Kniha propojuje různé perspektivy, jak je zřejmé už z obsahu. Za zásadní považují pasáže o dějinách Šliků, jež se hlavně soustřeďují na postavu dlouhověkého Františka Josefa Šlika spravujícího rodinná panství v letech 1680–1740 (s. 39–74, 224–250). Autorka popisuje jeho rodinné zázemí, vzdělání, cesty, kariéru, dvě manželství či dává nahlédnout do jeho knihovny. Představuje hraběte jako kosmopolitního šlechtice, sběratele, čtenáře i vysokého zemského hodnostáře majícího za sebou cesty po jižní a západní Evropě i několikaletou službu u vídeňského dvora. Další podstatnou součástí práce jsou partie o šlikovských panstvích, o jejich vývoji, hospodářské situaci, sociálním složení obyvatelstva a náboženské situaci v regionu (s. 32–38 a zejm. 75–117). V těchto částech autorka zdařile ukazuje, že mezi panstvími a jejich obyvateli panovaly značné rozdíly, jež vyplývaly jak z podoby krajiny, tak např. ze vzdálenosti od správních center panství a rezidencí hraběte Šlika. Jádrem práce je pak kapitola o stavebním rozvoji panství za Františka Josefa (s. 118–223). V ní se autorka zabývá jak mnoha sakrálními stavbami, jimiž hrabě ve spolupráci s manželkami zaplnil zejm. panství Veliš, tak výstavbou jeho rezidenčního zámku v Jičíněvsi, z něhož byla řada nově vystavěných kaplí vidět. Nejedná se o nějaký

suchopárný výčet vzniklých staveb, protože se autorka pokusila interpretovat stavební strategii hraběte Šlika v celku (viz např. s. 147). Vše vychází ze zajímavého metodologického uchopení, jež autorka představila v úvodu. Krajinu chápe jako existenciální veličinu a člověka jako jejího obyvatele, který se v ní musí orientovat a identifikovat se s ní. Tomu výrazně pomáhají symboly – architektura, umělecká díla, cesty i přírodní prvky (s. 10). Mocný a bohatý šlechtic, jakým hrabě Šlik bezesporu byl, do krajiny svých panství výrazně zasáhl a my ji dodnes můžeme jako pramen *sui generis* interpretovat, protože nám zprostředkovává významy, jež do ní tento urozený člověk vložil. Lucie Rychnová si je toho všeho dobře vědoma a krajina k ní proto promlouvá. Čtenář se na tomto rozumění může díky hodnocené práci také podílet. To jsou nesporná pozitiva.

V textu jsem však odhalil i některé nesrovnalosti, o něž bych se rád podělil. V naprosté většině případů se jedná o drobnosti, které mohly být při pečlivější korektuře odstraněny. Mám na mysli např. práci s citacemi v poznámkovém aparátu. Obsahuje mnoho nedůsledně a chybně zkrácených citací, překlepy, názvy děl občas nejsou kurzívou, u časopisů nejsou uváděny ročníky (v závěrečném seznamu ano) a dvakrát jsem našel citováno dílo ve zkrácené podobě, na něž ale nebylo dříve odkázáno a není ani součástí seznamu literatury (pozn. 500 a 547).

Také jde o terminologické nejasnosti, jakou je třeba označení funkce “*císařský zbrojmistr*” pro hraběte Jindřicha Šlika (s. 39, pozn. 94). Prý získal tuto hodnost v roce 1623 a pak se stal v roce 1627 polním maršálkem. To

však neodpovídá realitě. Osvědčený Schmidt-Brentano¹ uvádí, že se stal v roce 1626 polním zbrojmistrem a pak, a to potvrzují, polním maršálem (1627). To je drobnost ukrytá jen v poznámce. Za závažnější pomýlení považují konstatování, že hrabě František Josef Šlik se stal dvorským radou (s. 59). To je neúplná informace, protože v této době se mohl šlechtic stát radou nějakého správního či vládního orgánu. Autorka naznačuje (v pozn. 197 na s. 60), že šlo asi o funkci říšského dvorského rady, to je ale mýlka. Šlik byl radou dvorské komory, jak dokládají např. příslušné svazky Hofzählamtsbücher uložené ve vídeňském Finanz- und Hofkammerarchiv (knihy č. 131–137 pro léta 1686–1692). Plat mu byl stanoven od 1. července 1686, ročně dostával 1300 zl, platby jsou doloženy pro léta 1687–1692. Autorka na to mohla přijít i sama, kdyby dobře interpretovala nápis ze sýpky ze Střevače (s. 122, pozn. 435), kde je Šlikův titul jasně uveden. Stojí na ní, mimo jiné, „*IN SUPREMO AULAE AERARIO CONSILIARIUS*“.

Mezi takové jednoduše opravitelné chyby patří i sdělení ze s. 44, pozn. 110 (Ungnadův syn se nejmenoval Johann Adam Gans), špatná datace závěti ze s. 51 (1672, ne 1671), dvě různá místa sepsání závěti Františka Arnošta Šlika ze s. 52 (v textu stojí, správně, že testament sepsal v Karlových Varech, v pozn. 157 se však hovoří o Praze). Na první pohled je též podivné vyjádření ze s. 19 o studentech z „katedry restaurování“ Univerzity Pardubice (autorka měla na mysli Fakultu restaurování).

Mám ale také závažnější postřehy. Všechny mají jedno společné a týkají se interpretace zjištěných faktů, v níž mi občas schází širší kontext a srovnání hraběte Šlika s jinými šlechtici té doby. Typické je autorčino vyjádření ze s. 249, že František Josef vlastnil nadstandardní množství knih o zahradách a zahradničení, ovšem tento závěr není ničím doložen a autorka neuvádí, s kým hraběte srovnávala. Přitom výzkumy šlechtických knihoven už dospěly k pozoruhodným výsledkům.²

Také by bylo vhodné srovnat Šlika s některými současníky, kteří zvolili programově venkovský život (např. s. 63, 223). Nabízel by se např. nedávno prozkoumaný manželský pár hrabat Swéerts-Šporků, jimž se důkladně věnovala Veronika Čapská a jejich itineráři se věnoval Vítězslav Prchal.³ O venkovském životním stylu barokní šlechty pojednává na příkladu Schwarzenbergů a jejich panství Hluboká, kde se mj. nacházel jak lovecký zámek Ohrada, tak lázně v Libniči, přínosná práce Jana Ivanegy.⁴ Ani tato literatura však v textu zmiňována není (viz např. s. 144).

V práci je též několikrát naznačeno, že pro pochopení myšlení šlechtické vrchnosti

2 Srov. mnoho prací Petra Maška, Jitky Radimské, práce o lobkovické knihovně (Alena Richterová) či příspěvky ve sborníku *Opera romanica* 1 a 4.

3 Veronika ČAPSKÁ, *Mezi texty a textiliemi: (Swéerts-) Šporkové, textové praxe a kulturní výměna na přelomu baroka a osvícenství*, Praha 2016; Vítězslav PRCHAL, *Sídlo a jeho pán: rezidenční strategie hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka ve 2. čtvrtině 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 45–78.

4 Jan IVANEGA, *Hluboká: lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou*, Praha 2014.

1 Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618-1815)*, Österreichisches Staatsarchiv 2006, s. 89

v raném novověku je důležitý kontext tzv. *Hausväterliteratur* (s. 168, 245–248). Není mu ale dle mého soudu věnován přiměřený prostor a obsáhlejší pojednání se nachází až na samý závěr textu v kapitole o knihovně. Tato pasáž je ale velmi popisná a fenomén není zařazen do kontextuální odborné literatury, které na toto téma vzniklo poměrně hodně.⁵

5 Srov. zejm. Werner RÖSENER, *Adelsherrschaft als kulturhistorisches Phänomen. Paternalismus, Herrschaftssymbolik und Adelskritik*, *Historische Zeitschrift* 268, 1999, s. 1–33, zde zejm. s. 10–18; Manfred LEMMER, *Haushalt und Familie aus der Sicht der Hausväterliteratur*, in: Trude Ehlert (Hg.), *Haushalt und Familie in Mittelalter und früher Neuzeit*, Sigmaringen 1991, s. 181–191; přehled po tisících *Hausväterliteratur* podává Ulrich SCHÜTTE, *Hausväterliteratur und Kameralismus. Oeconomia des Hofes*, in: Ulrich Schütte u. a. (Hgg.), *Erdengötter: Fürst und Hofstaat in der Frühen Neuzeit im Spiegel von Marburger Bibliotheks- und Archivbeständen*, Ausstellungskatalog, Marburg 1997, s. 33–41. Z poslední doby srov. sborník

To vše jsou však jen menší vady na kráse jinak velmi zajímavě koncipované „Knihy o Jičíněvsi“, jež velmi plasticky popisuje barokní krajinu jednoho šlechtického dominia složeného z několika panství. Krajinu plnou významů, jež nabízí při vhodné interpretaci pohled do myšlení Františka Josefa Šlika a jeho rodiny. Takových sond spojujících dějiny šlechty, dějiny krajiny a dějiny umění mnoho nemáme a zmíněná práce se jistě stane inspirací pro další pojednání o předmoderním venkově formovaném výrazným způsobem šlechtickými majiteli. Pohlednému spisu by ale jedno značně slušela důkladnější korektura textu.

Jiří Kubeš

Christina SCHAEFER – Simon ZEISBERG (Hgg.), *Das Haus schreiben: Bewegungen ökonomischen Wissens in der Literatur der Frühen Neuzeit*, Wiesbaden 2018.

SUDA, Stanislav, *Deník z Velké války. Svědectví polního kuráta c. a k. armády z let 1914–1917*, Václav Kaška – Otakar Pospíšil (edd.), Brno: Extra Publishing, s.r.o. 2017, 270 s. ISBN: 978-80-7525-127-5.

Jednou z mnoha publikací, které vyšly v rámci vlny vzedmuté komemoračním potenciálem stého výročí první světové války, je i edice vzpomínek polního kuráta Stanislava Sudy. Hned v úvodu editoři uvádějí, že dochované svědectví ze zákopů první světové války, které se čtenáři dostává do rukou, je výjimečné. S tvrzením se dá nejen souhlasit, ale dokonce snad i vznést poznámku, že je v jistém smyslu výjimečnější, než si možná editoři uvědomují. To však nic neubírá z jejich pečlivě formální

ediční práce, jež společně s obsahovou stránkou vlastního pramene zpravidla tvořívá při recenzích edic dvě samostatné části hodnocení.

Nakladatelství, u něhož byla publikace vydána, se primárně specializuje spíše na knihy popularizační – vysloveně vědecké práce bychom v její produkci našli výjimečně. Paradoxně tak editoři měli možnost využít relativně neotřelé grafické varianty sazby a přizpůsobit jim i jinak řádně dodržované formální náležitosti kladené na vědecké edice.

Například netradiční umístění poznámek a vysvětlivek do bloku na okraj stránek vedle hlavního textu působí na první pohled elegantně. Horší to však je v situaci, kdy se čtenář musí k některým vysvětlivkám vracet, nebo v případech, kdy jsou vysvětlivky kvůli nedostatku prostoru umístěny na jiné stránky než vysvětlovaný jev v textu. Publikace by v tomto smyslu asi unesla celkový slovníček pojmů. Co nechybí, je dostatečné množství obrazového doprovodného materiálu. Kromě reprodukcí ilustračních fotografií a grafik obsahuje kniha i poměrně velké množství fotografií pocházejících z produkce samotného kuráta Sudy, což nesporně dodává knize na autenticitě. Pochvalu si zaslouží také speciálně vytvořené mapy, které vyznačují pohyb Sudovy jednotky po frontě. Pohled do takto zakreslených map ilustruje válečnou chaotičnost více, než četba Švejkových osudů. Za zmínku stojí také speciální grafická podoba vysvětlivek, které se svým rozsahem spíše blíží vsunuté explikační kapitole. V některých popularizačních výstupech bývají obdobné pasáže spíše rušivé a rozměňují plynulost četby vlastního textu – zde se nic takového však nedostavuje. Počet poznámek pod čarou a vysvětlivek je úctyhodný a souvisí se specifickým dobovým vojenským jazykem, který autoři prvoválečných vzpomínek zpravidla užívají. Termíny jsou vysvětleny jasně a stručně a až na zanedbatelné výjimky fakticky správně. V daném množství a na ploše témat, o nichž Suda píše, jde o poctivý editorský výkon. Textu vzpomínek předcházejí tři krátké – možná až zbytečně krátké – pasáže. První pojednává o osobě polního kuráta Stanislava

Sudy, druhá obecně o práci polních kurátů za Velké války a třetí obecně o domobranec-
kých útvech c. k. armády. Suda byl totiž přidělován k pochodovým domobranec-
kým útvarům, a tak jsou zvolená témata logická a pro kontext četby a orientaci ve specifických domobranec-
kých podmínkách nutná.

Sudovo vyprávění se skládá celkem ze tří nestejně dlouhých částí, pokrývajících časovou plochu tří válečných let. Členění nebylo zvoleno editory, ale vlastním autorem textu, neboť odpovídá třem sešitům, do nichž Suda své vzpomínky v deníkové podobě zapisoval. První část popisuje mobilizaci a první hektické týdny na počátku války. Z Českých Budějovic, kde je přidělen k místnímu domobranec-
kému pěšímu pluku číslo 29, se Suda společně s útvar-
em přesouvá na haličskou frontu. Zde dojde nejen ke křtu ohněm, ale také ke zničení jednotky v důsledku ruské ofenzívy poblíž Krašniku. Druhý sešit popisuje obranu Krakova, kam byly umístěny po příslušné reorganizaci zbytky Sudova oddílu. Pozorný čtenář si nemůže nepovšimnout zásadního rozdílu v charakteru bojových operací, k němuž na východní frontě došlo na podzim a v průběhu zimy 1914/1915. Jde o změnu syžetu přítomnou ve všech obdobných vzpomínkách na první válečné události. Zatímco v prvním díle můžeme sledovat „přirozený“ pohyb jednotky s relativně fungující logistikou, zásobováním a jaksí „předpisově“ se chovajícím mužstvem i důstojníky, po prvních srážkách a stabilizaci fronty se druhý díl nese v duchu tzv. zákopové války, kterou z hlediska vyprávění charakterizuje každodenní nuda a stereotyp vojáků v poli. První Sudův sešit (stejně jako úvodní části

většiny obdobných pamětí a vzpomínek) může čtenář vnímat jako určitou ilustraci konglomerátu c. k. armádních předpisů v praxi. Další díl lze naproti tomu číst jako učebnici válečné každodennosti. Třetí díl Sudových pamětí pojednává o období, kdy je již odloučen od jednotky z předchozích částí. Samotný 29. domobranecký pluk je zrušen a rozdělen mezi jiné útvary. Suda se nejdříve ocitá v Chebu a v Praze, aby se po týdnech strávených v zázemí vrátil na frontu. Zpočátku je na relativně klidné Volyni, ovšem pak jej čeká přesun do Podněsteří, kde se účastní pro rakouské zbraně neblahé Brusilovovy ofenzívy. Po povýšení na divizního faráře se ocitá na Balkáně, přičemž vyprávění zakončuje coby přidělenec k polní nemocnici u Lvova. I tato část je svým způsobem symptomatická a jde také o opakující se příběhový rámec, jež by bylo možno symbolicky vztáhnout na celou rakousko-uherskou armádu. S narůstajícím počtem jednotlivých bojišť, na kterých se rakousko-uherská vojska ocitali, a s naopak postupným rozkladem armády, resp. snižováním kvality kádrů a nutným rozbíjením původně pevně předválečné tabulkové systematizace útvarů, vstupuje do válečných vyprávění jistá chaotičnost, nepřehlednost či nesystematická. Většina vzpomínajících opouští své původní jednotky, u nichž sloužila, a mění místa působení. Obrazy a postavy se střídají rychle a nečekaně, původní linka vyprávění je dávno ztracena. A přesně do těchto šablon zapadají i Sudovy vzpomínky. Jinak je ovšem jeho text značně nešablonovitý a jak bylo slíbeno v úvodu, skutečně výjimečný.

Stanislav Suda totiž není vojákem v pravém slova smyslu. Alespoň ne takovým, jenž by splňoval obecné představy o frontových účastnících Velké války. Polní kurát byl funkcí dle mého názoru historiografií Velké války podceňovanou. Nikdo neměl na smýšlení obyčejných vojáků v poli takový vliv, jako právě oni. Přesto se studiu jejich role či vůbec rozboru jejich osobních vzpomínek prakticky nikdo soustavně nevěnoval. A právě vzpomínky Stanislava Sudy jsou důkazem, jak velká chyba to byla, respektive doposud je. Ona výjimečnost zmiňovaná v úvodu recenze totiž spočívá i ve skutečnosti, že postavy jako Suda poměrně s úspěchem rozbíjejí některá konstruovaná paradigma a přinášejí zajímavý depolarizující pohled na „nikdy nekončící“ spor o českého vojáka Velké války. Důležitým faktorem pro výběr polních duchovních byla jejich dobrá znalost jazyků. Už tato skutečnost narušuje jinak celkem stabilní a opakující se motiv vzájemné nacionální nedůvěry či rivality mezi vojáky c. k. armády. Suda je bezpochyby vlastencem, nicméně ve starorakouském slova smyslu. Do jaké šablony tedy zapadá člověk, jenž na jednu stranu upřímně uctíval postavy, jakými byli Karel Havlíček či Palacký, a na stranu druhou zatracoval hanebné činy legionářů a zrádců národa působících na druhé straně fronty? Nebylo by však možné jej odbyt jako nějakého lojalistu a sympatizanta s válkou. Jeho kritický postoj vůči vládnoucím Habsburkům a státnímu establishmentu je zřejmý. Válku vnímá jako zlo, ne nezbytně nutné, ovšem přistupuje k ní klidně a smířlivě. Plnění povinností vůči armádě a panovníkovi je pro něj – byť problematičtěji

– součástí povinností vůči Bohu. Stejně jako většina polních kurátů se postupně modlí hlavně za mír, vítězství rakousko-uherských zbraní pro něj není prioritou. Tou je pro něho zejména touha, aby se všichni kolem něho, včetně těch, kteří stojí na druhé straně fronty, dostali co nejdříve a v co největším pořádku domů – ke svým rodinám a blízkým. A také aby se i on mohl vrátit ke své profesi domácího učitele a katechety, byť se obává, že si po dobu jeho nepřítomnosti za něj, cimrmanovsky řečeno, již našli náhradu.

Souhrnem lze říci, že publikace *Deník z velké války* je zdařilým počinem. Nejen po obsahové stránce vlastního editovaného textu, ale také díky ediční práci a vnější stránce knihy. Možná lze i trochu kacířsky podotknout, že bylo chybou vydat ji ve výročním roce Velké války. Nezaslouženě se tak téměř ztratila v množství obdobných počínů prvoválečné knižní konjunktury.

Vojtěch Kessler

CONZE, Eckart, *Die grosse Illusion. Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*, München: Siedler 2018, 558 s. ISBN 978-3-570-55423-4.

Versailleská mírová konference nepřestává po sto letech přitahovat pozornost historiků a stále si říká o nová zpracování a nové pohledy. Nepochybně si to zaslouží, v Paříži se v roce 1919 konala rozsahem i mediální odezvou bezprecedentní událost: mírový kongres měl učinit tečku za nejkrvavější válkou lidských dějin a největším konfliktem, který Evropu postihl po napoleonských válkách. Organizátoři konference měli ještě větší ambice než jejich předchůdci ve Vídni v roce 1814. Chtěli vytvořit pravidla, aby se podobný konflikt nikdy neopakoval. Bylo něco takového v jejich silách? Nebo vůbec v silách kohokoli jiného?

Název knihy německého historika Eckarta Conzeho „*Velká iluze*“ dává tušit, že nikoli. Zatímco ve Vídni politici a diplomaté realisticky zůstali u osvědčeného systému rovnováhy moci, poraženou Francii neponížili a brzy jí umožnili návrat do „klubu velmocí“, Paříž

roku 1919 ovládla jiná atmosféra. Vůkol zněla vznešená slova o svobodě, právu na sebeurčení a kolektivní bezpečnosti, doprovázená nesmiřitelností vůči poraženým. Z toho vyplývala ona iluze, o které Conze obsáhle píše v druhé, stěžejní části knihy. Na straně poražených, hlavně Německa a Rakouska, se především jednalo o iluzi „rovného jednání“. Na podzim 1918 věřili, že změna politického režimu je dostane do situace, v níž se bude o míru jednat; věřili v to i s ohledem na politická prohlášení prezidenta W. Wilsona. O to větší zklamání nastalo v květnu 1919, když Německo obdrželo hotové mírové podmínky. Conze podrobně popisuje jednání se zástupci demokratické Výmarské republiky probíhající stylem, jako kdyby v Německu k žádné politické změně nedošlo. Francouzská iluze spočívala především v předpokladu, že oslabené a částečně suverenity zbavené Německo jí

zajistí trvalou bezpečnost. Zájmy Velké Británie se tradičně zaměřovaly na zajištění jejího světového impéria a na evropském kontinentu preferovala rovnováhu moci. Spojené státy prosazovaly „novou diplomacii“ kolektivní bezpečnosti a globálního míru.

Eckart Conze (*1963) působí od roku 2003 na Philipps-Universität Marburg, dlouhodobě se věnuje německé zahraniční politice 19. a 20. století, mimo to je koeditorem řady kolektivních monografií zaměřených kromě zahraniční politiky na německou šlechtu a její proměny v moderních dějinách. Jelikož se jedná o zkušeného historika s vynikajícím přehledem, může si dovolit chopit se nelehkého úkolu zpracovat novou syntézu chronicky známého a ve své komplexnosti obtížného tématu.

Conze rozdělil knihu do tří částí. V první z nich („*Cesty z velké války*“), složené ze čtyř kapitol, řeší různé mírové iniciativy a plány objevující se od konce roku 1916 až po Wilsonových 14 bodů z ledna 1918. V tomto rámci se rozsáhle věnuje i diktátorskému anekčnímu brest-litevskému míru s Ukrajinou a bolševickým Ruskem. Druhá část („*Uzavírání míru: 1919/20*“) je zkomponována z šesti kapitol a představuje jádro knihy. Conze zde systematicky, v časové posloupnosti, rozebírá představy o míru a očekávání zúčastněných stran od podepsání příměří v listopadu 1918 do předání mírových podmínek Německu v květnu 1919. Půlroční „*snová doba příměří*“ („*Traumland der Waffenstillstandsperiode*“), jak ji označil liberální teolog a politik Ernst Troeltsch, byla pro Německo obdobím nejruznějších nadějí a úzkostlivých očekávání.

Conze současně popisuje specifickou atmosféru Paříže, „hlavního města světa“ a ukazuje na společenském životě doprovázejícím mírovou konferenci analogii k Vidni v letech 1814–1815.

Samostatná kapitola je vyčleněna americké politice kolektivní bezpečnosti („*Svět míru?*“), jejíž výsledky jsou hodnoceny přinejlepším jako smíšené. Skloubení idealistické vize a tradiční, realistické velmocenské politiky asi nemohlo skončit jinak. Nejdělněji Conze rozebírá mír s Německem. Více než stostránková kapitola je nejdelší v knize. Conze jednoznačně odmítá dobovou (a dnes všeobecně překonanou) tezi o kartaginském míru, vyřčenou záhy po uzavření smlouvy významnými aktéry jednání na straně Dohody: jihoafrickým premiérem Janem Smutsem a ekonomem Johnem Maynardem Keynesem. Conze tedy rozhodně nepatří k žádným revizionistům a řadí se do hlavního proudu současné historiografie. Německo nepochybně utrpělo citelné ztráty, zničeno však nebylo – na rozdíl od Kartága nebo v porovnání s vlastní situací v roce 1945. Dle Conzeho podstatně hůře dopadly na konferenci Rakousko, Bulharsko a hlavně Maďarsko (viz s. 378–389).

Následující kapitola se zabývá diskuzemi o válečné vině a trestu a dotýká se méně známé problematiky poválečných procesů v Lipsku a Istanbulu. V prvním případě se jednalo o diskuzi o možném souzení císaře Viléma II. a dalších představitelů Německa, v druhém případě o proces s několika představiteli mladotureckého vedení Osmanské říše, zodpovědnými za genocidu Arménů. Právě v tomto bodě se Versailleská konference výrazně lišila od předchozích mírových kongresů

– poprvé zde byla nastolena otázka zločinů proti lidskosti, která samozřejmě mnohem silněji rezonovala po druhé světové válce v sérii procesů s válečnými zločinci a zůstává součástí mezinárodně-právní agendy do současnosti. V Lipsku nakonec nikdo ze špiček císařského Německa souzen nebyl. V Istanbulu několik obviněných před soudem stanulo a soud vynesl osmnáct rozsudků smrti. Jelikož většina obžalovaných stačila ještě před procesem uprchnout, pouze tři rozsudky byly vykonány. Některé obžalované dostihla spravedlnost jinou cestou, např. Talata Pašu, ministra vnitra a jednoho z hlavních strůjců arménské genocidy, zavraždil arménský nacionalista v Berlíně v roce 1921 v rámci „Operace Nemesis“ (další atentáty se udály v Římě, Baku, Jerevanu).

Poslední kapitola druhé části („*Staré říše, malé státy*“) řeší rozpad mnohonárodnostních impérií Rakouska-Uherska a Osmanské říše a vznik nástupnických „národních států“. Kapitola končí až definitivním mírovým jednáním s Tureckem v Lausanne v červenci 1923. Jednotlivým mírovým smlouvám je, ve srovnání s předchozí kapitolou o Německu, vyčleněn velice skromný prostor. Saint-Germainské smlouvě s Rakouskem se dostalo deseti stran, trianonské smlouvě s Maďarskem sotva čtyři strany, na neuillskou smlouvu s Bulharskem připadly necelé tři stránky. Sèvreská smlouva s Osmanskou říší si zasloužila širší prostor především proto, že otázku Turecka definitivně nevyřešila a podařilo se to až zmíněné smlouvě z Lausanne.

Odsunutí ostatních mírových smluv na okraj pokládám za jednu ze slabin knihy a limit

směrem k čtenářům mimo prostor samotného Německa. Pro srovnání: kniha Kanadanky Margaret Macmillanové *Mírotvorci* (Praha: Academia, 2004) je v tomto směru vyrovnanější. Pro další aktuální srovnání lze uvést i olbřímí práci Jörna Leonharda z Universität Freiburg, *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt 1918–1923* (München: C. H. Beck, 2018). Nebuďme však ke Conzemu nespravedliví, Leonhardova kniha je koncipována na mnohem širším půdorysu (i časovém), neřeší pouze mírovou konferenci a je zhruba dvaapůlkrát delší.

Třetí část knihy poskytuje výhled na důsledky a budoucnost míru („*Od Versailles k druhé světové válce*“). Necelých třicet stran představuje shrnutí anti-versailleského konsensu v meziválečném Německu, přesahujícím i do jiných zemí, včetně vítězných (Velká Británie) a vytvářejícím půdu pro revizionistické plány a posléze *appeasement*. Conze přesvědčivě ukazuje, že publikace prominentních autorů, jakými byli J. M. Keynes, italský politik Francesco Nitti či francouzský diplomat Alcide Ebray, etablovaly legitimitu revize mírových smluv dávno před mocenským nástupem nacistů v roce 1933. V tomto kontextu i samotný pojem *appeasement* nelze datovat až do druhé poloviny 30. let, což samozřejmě není žádná novinka, viz práce britského historika Martina Gilberta z 60. let (např. Martin Gilbert, *The Roots of Appeasement*, London 1966).

V epilogu („*Po 100 letech*“) se Conze ještě jednou zamýšlí nad poselstvím Versailles. Zdůrazňuje složitost mírových jednání v porovnání se staršími mírovými kongresy (Münster a Osnabrück 1648, Utrecht 1713, Vídeň

1814–1815), danou množstvím protichůdných zájmů a nároků, vnitropolitickými faktory a masivním mediálním tlakem. Hovoříme-li o tlaku, jeho „ústředním prvkem, který zatěžoval pařížské aktéry [...] byla samotná válečná zkušenost, zkušenost vražedné, čtyři a půl roku trvající masové vyvražďovací války s miliony obětí, kterou doposud svět nepoznal. Pro uzavření míru po totální válce chyběl jakýkoli vzor“ (s. 493). Conze proto mírotvůrce ani zástupce poražených stran prvoplánově neodsuzuje, ale kriticky posuzuje jejich motivy a situaci a často má pro ně pochopení. Třeba pro hraběte Ulricha von Brockdorff-Rantzau, německého ministra zahraničí, tragického hrdinu v zástupu aktérů mírových jednání, který se beznadějně pokoušel vyjednat pro Německo čestný mír a nedokázal se smířit s paragrafem o válečné vině.

Versailleská konference patří k velkým tématům, tolikrát popsaným z mnoha úhlů, u kterých nelze čekat převratné objevy. Senzační nové prameny měnící paradigmata stěží najdeme, jedině můžeme nuancovat detaily a doplňovat střípky do rozsáhlé mozaiky. V tomto směru Eckart Conze „splnil zadání na výbornou“: předložil komplexní, dobře vyargumentovanou historii mírového kongresu, v níž některá dílčí témata snad zpracoval příliš stručně, současně však otevřel témata nová, rezonující v dnešní společnosti. Války neskončily a zločiny proti lidskosti jsou nadále páčány, takže otázka viny a trestu zůstává stejně palčivá jako před sto lety.

Zbyněk Vydra

WEBER, Thomas, *Becoming Hitler: The Making of a Nazi*. Oxford: Oxford University Press 2017. 422 s. ISBN 978-0-19-966462-7.

Není snadné psát biografie významných osobností. Na jednu stranu má historik v případě slavných lidí víceméně danou hlavní narativní linku a může počítat se zájmem čtenářů. Na druhou stranu může snadno spadnout do pasti opakování notoricky známých faktů a čtenáře donutit k povzdechu: „zase to samé“. Riziko posiluje zvlášť u postav popsaných v tunách textů, což je případ Adolfa Hitlera. Současně právě Hitlerova osobnost historiky neustále přitahuje a představuje výzvu: lze ještě vůbec najít něco nového, co by změnilo pohledy zažité po desítky let?

Thomas Weber, profesor historie a mezinárodních vztahů na univerzitě v skotském Aberdeenu, se o to nedávno pokusil. Přiznává, že když začínal jako profesionální historik v 90. letech, nedokázal si vůbec představit, že by psal právě o Hitlerovi. Cožpak by to mělo smysl, vzhledem k množství starší literatury? Navíc na konci tisíciletí vyšla dnes již legendární dvoudílná biografie Hitlera od Iana Kershawa (kterou dobře znají i čeští čtenáři). Postupem let však zjišťoval, že v různých portrétech Hitlera chybí přesvědčivé vysvětlení počátků jeho kariéry a že příliš mnoho historiků podlehl

hitlerovské mytologii z *Mein Kampf*. To jej nejprve vedlo k bádání o Hitlerovi v prvních světové válce (*Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of List Regiment and the First World War*, Oxford 2010) a následně o Hitlerovi v prvních letech po válce.

Nová Weberova kniha není a nechce ani být souhrnným životopisem. Je studií o formativních letech Hitlera politika a ideologa. Pohybuje se primárně na časovém půdorysu let 1918 až 1926 a lokalizována je především do Mnichova. Ukazuje, jak se nevýrazný válečný veterán relativně rychle stal talentovaným politickým vůdcem odhodlaným chopit se moci, což se mu nakonec i podařilo. Weber neskryvá záměr změnit zažitý pohled na Hitlera jako zapřisáhlého nepřítele levice a muže, který si svůj světový názor, zejména co se týče antisemitismu, vytvořil už před první světovou válkou ve Vídni a válka se vším, co po ní následovalo, jej v něm pouze utvrdila. Opět se jedná o demontáž legendy vytvořené Hitlerem v *Mein Kampf*. Což samo o sobě není novátorské a musí tím projít všichni, kdo Hitlera studují. *Mein Kampf* byl vykonstruovanou stylizovanou autobiografií a její nedůvěryhodnost je dávno zřejmá. Jedna z klíčových otázek tedy zní: jak to, že se Hitler tak rychle stal mistrem politické agitace a vůdcem rozmáhající se strany, když krátce po válce nebyl víc než „*unavený toulavý pes hledající pána*“, použijeme-li charakteristiku kapitána Karla Mayra, velitele oddělení propagandy bavorské armády (s. 67). Kdy se radikalizoval v nekompromisního antisemitu, pokud jeho názory na Židy byly doposud nevyhraněné?

Odpovědi Weber předkládá v čtrnácti kapitolách tvořících tři sevřené části. První

z nich – *Genesis* – se odehrává od 20. listopadu 1918, dne Hitlerova propuštění z vojenské nemocnice, do poloviny července 1919. Weber zdůrazňuje, že Hitler se nevrátil z války jako definitivní, ultrapravicově ukotvený radikál; naopak byl mužem s počátečními sympatiemi pro revoluci a sociální demokracii, což mu vydrželo do května 1919. Tehdy „obrátil kabát“ a začal na socialisty donášet. Ani Hitlerův antisemitismus nebyl nijak zjevný až do radikální konverze v květnu 1919 během Mayrova kursu antibolševické propagandy.

Druhá část – *New Testaments* – ukazuje vývoj Hitlerova vyhlazovacího antisemitismu a představ o *Lebensraum* od července 1919 do července 1921. Dělo se tak nejen v důsledku předchozího školení a nové práce v propagandistickém oddělení bavorské armády, ale také pod vlivem nových myšlenek, které do Mnichova přinášela pravicová emigrace z Ruska. Od roku 1920 lze podle Webera označit Hitlerův antisemitismus za rasový a genocidní a v roce 1923 již bylo jisté, že genocida je tím řešením židovské otázky, které Hitler preferuje (s. 332–333).

V třetí části – *Messiah* – od července 1921 do roku 1926 už vidíme Hitlera jako víceméně hotového politika, narcistního, ambiciózního muže chtivého politické moci. „Bavorský Mussolini“ ovládl NSDAP, prohluboval svůj antisemitismus (také pod vlivem německého vydání Fordova pamfletu *Mezinárodní Žid*) a začal sepisovat *Mein Kampf*. Vzápětí následoval dočasný pád – „*pivní puč*“ v Mnichově zkrachoval a Hitler skončil ve vězení v Landsbergu. Jeho hvězda však nezapadla a v relativním pohodlí pevnostní věznice Hitler dokončil *Mein Kampf*: „*Metamorfóza z nicky bez jasných*

politických názorů v nacionálně socialistického vůdce byla dokončena“ (s. 326).

Celou knihou se jako ústřední téma prolíná analýza Hitlerova antisemitismu, neboť se stal klíčovým komponentem jeho pohledu na svět a v tomto případě byl zásadně formován teprve poválečnými zkušenostmi. Výraznou roli zde sehrála ruská revoluce a kontakty s pravicovou emigrací z Ruska šířící mýtus o světovém židovském spiknutí. Weber přikládá „ruské stopě“ velký význam, v čemž není rozhodně první. Rané kontakty mezi NSDAP a ruskými exulanty v Německu a zvláště v Bavorsku již dříve prozkoumali například Johannes Baur nebo Michael Kellogg.¹ V souvislosti s Ruskem si každopádně pozornost zaslouží Weberem použité prameny ukazující Hitlerovu silnou nenávisť vůči Velké Británii a USA na počátku 20. let, a naopak naději vkládanou do vize německo-ruské aliance. Nutno však podotknout, že se přesně jedná o onu názorovou nevyhraněnost, kterou Weber definuje Hitlera v jeho počáteční fázi politické kariéry. Nezachází přitom tak daleko jako Brendan Simms, který se nedávno pokusil radikálně změnit pohled na Hitlera prohlášením, že „*po celou svou kariéru se především zabýval Anglií a Amerikou a globálním kapitalismem, a ne Sovětským svazem a bolševismem*“.² Hitlerův odpor vůči „kapitalistickému Západu“ je

pochopitelný v kontextu prvních poválečných let. Weberův Hitler je po válce tápajícím mužem, který se nejprve musí zorientovat. Teprve od června 1919 začíná Hitlerova politická transformace a radikalizace (s. 81). Ani tento závěr však není převratně nový. David Clay Large v knize *Hitlerův Mnichov*, vydané již roku 1997, píše: „*Hitlerovo politické vzdělávání doopravdy začalo až po svržení bavorské republiky rad. S různými pravicovými dogmaty se sice setkal už před příchodem do města nad Isarem v roce 1913, ale souvislý světónázor z nich utkal až v porevolučním Mnichově [...]*“.³

Weber dochází k stejnému závěru, který rozšiřuje a podtrhuje zdůrazněním vlivu emigrantů z Ruska, kteří Hitlerův světónázor pomáhali formovat obrácením východním směrem. Souhlasím, že v Hitlerově antisemitismu mohl antikapitalismus převažovat nad anti-bolševismem, ale pouze dočasně během formativních let 1919–1923. Dlouhodobě se „židobolševismus“ stal Hitlerovi rozhodně větším nepřítelem než anglosaský liberální kapitalismus. Případná rusko-německá aliance proti Západu by byla možná jedině, když by v Rusku zvítězili mnichovští exulanti vystupující proti bolševismu, Židům, a Výmarské republice stejně jako proti Francii, Británii a USA. Něco takového nebylo pravděpodobné ani v letech 1920–1921, natož později. Definitivní vítězství bolševiků v Rusku naopak přivedlo Hitlera k závěru, že největší nepřítel pro Německo se

1 Johannes BAUR, *Die russische Kolonie in München 1900–1945. Deutsch-russische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden 1998; Michael KELLOGG, *The Russian Roots of Nazism. White Émigrés and the making of National Socialism, 1917–1945*, Cambridge 2005.

2 Brendan SIMMS, *Hitler: Only the World Was Enough*, New York 2019, s. xviii.

3 David Clay LARGE, *Hitlerův Mnichov. Vzestup a pád hlavního města nacistického hnutí*, Praha 2017, s. 181. Anglický originál: *Where Ghosts Walked. Munich's Road to the Third Reich*, New York 1997.

nachází na východě. Thomas Weber připouští, že v době sepisování *Mein Kampf* už Hitler opustil ideu aliance Ruskem ve prospěch vize německého východního impéria a *Lebensraum* (s. 332).

Weberův Hitler je vícerozměrný: trochu monstrum, trochu smrtelník, pro někoho snad na první pohled průměrný člověk, ale při bližším pohledu rozhodně neběžný jedinec. Jako řečník disponoval smyslem pro ironii, dokázal být vtípný, zapůsobit na lidi a získat je na svoji stranu. Zároveň Weber staví pomyslnou zeď mezi ostatní a Hitlera neschopného žít životem, který si většina běžných lidí užívala; Hitlera neschopného skutečných politických kompromisů. Taktických kompromisů přitom schopen byl v době, kdy si budoval kariéru. Flexibilně měnil a přetvářel své politické názory, byl přívětivý k rivalům, o nichž věřil, že poslouží jeho cílům (s. 205, 266). Publikum mu naslouchalo a opojení z potlesku davu ho vedlo k radikalizaci projevů. „*Ve skutečnosti to byly masy, kdo stvořil Hitlera*“, vzpomínal Hermann Esser (s. 198), redaktor *Völkischer Beobachter* a původně sociální demokrat. Rudolf Heß v červenci 1921 o Hitlerovi napsal, že „*předvádí politickou show kvůli zisku*“ a „*upravuje styl své mluvy, aby se líbil publiku*“ (s. 226).

Hitler si dobře uvědomoval sílu masové politiky. Při psaní *Mein Kampf* rezignoval na nový pokus o ozbrojený převrat, a to nejen kvůli silné státní moci, které by se musel znovu postavit. Chtěl získat masovou podporu, což mu demokratický volební systém výmarské republiky umožňoval. Žádná politická strana, pouze masové hnutí spojující tradičně oddělené

části společnosti může učinit Německo neporazitelným, psal v první části *Mein Kampf*.

Diktatura vycházející z masového hnutí byla ústřední ideou nacionálního socialismu a nakonec i politickou realitou. Masové mítinky a demonstrace byly klíčem Hitlerovy politiky a naučil se jim od levice. Sám Hitler se několikrát vyjádřil o „*socialistech-marxistech*“ jako o mistrech masové mobilizace, kteří využívali politickou propagandu způsobem neznámým buržoazním stranám. Chtěl-li úspěšně bojovat se sociální demokracií, musel vybudovat hnutí odlišné od tradičních parlamentních stran a vyzbrojit je působivou ideologií.

Pro Webera je toto Hitlerovo „*pouto s levicí*“ náznakem spřízněnosti se socialistickou ideologií, vyjma internacionalismu. Dílčím důkazem může být i „*velmi pravděpodobná*“ Hitlerova přítomnost na pohřbu Kurta Eisnera, kterou Weber vyvozuje z jedné zapomenuté fotografie. Zda je na fotografii Hitler, není zcela průkazné, a i kdyby ano, nemusí to ještě mnoho znamenat. Podle Webera Hitlerova přítomnost na Eisnerově pohřbu a další levicové aktivity mohou svědčit o zájmu o levicovou politiku (s. 39–40). Volker Ullrich ve svém monumentálním novém životopisu Hitlera nepokládá tyto možné levicové inklinace za nic víc než umění přetvářky.⁴

Síla Weberovy knihy spočívá především v detailní práci. Ideologické zrání Hitlera je zdokumentováno téměř den po dni prostřednictvím vskutku široké sbírky pramenů

⁴ Volker ULLRICH, *Hitler. A Biography. Vol. 1: Ascent, 1889–1939*, London 2017, s. 79–80.

shromážděné z devatenácti archivních institucí z celého světa. Přesto se nezdá výsledný obraz až tolik nový, jak je čtenáři prezentován. Weberova snaha objasnit zrození Hitlera – politika trochu působí jako vlámání se do otevřených dveří. Sice přináší mnoho detailních informací, často z polozapomenutých nebo i nově objevených zdrojů, ty však v konečném obrazu potvrzují většinu dosavadních závěrů. Weber odmítá starší tezi Alana Bullocka o Hitlerovi jako pouhém oportunistovi hnaném touhou po moci (s. 330), jenže Bullockova biografie (*Hitler: A Study in Tyranny*, London 1954) nebyla konečnou v bádání o Hitlerovi. A mnohé z novějšího výzkumu se zase tolik nevzdaluje od Weberových zjištění. Ani starší historiografie, čímž nemám na mysli skutečně dřevní léta bádání o Hitlerovi, ale práce z poslední dekády 20. století či prvních let 21. století, jednohlasně netvrdila, že by Hitler měl jasný světonázor už před první válkou, během ní, nebo těsně po ní. Brigitte Hamannová při popisování Hitlerových let ve Vídni přiznala, že se sice inspiroval populismem Karla Luegera, pangermanismem

Georga von Schönenera a Karla Hermanna Wolffa a agresivní pouliční politikou Franze Steina, to všechno ale byly jen „zlomky v neuspořádané excelentní paměti“. Teprve v Německu se seřadily do světonázoru na bázi rasového antisemitismu.⁵ Složitý vztah Hitlera k sociální demokracii v prvních měsících po skončení války připustil i Ian Kershaw.⁶

Weberova kniha je určitě vítaným příspěvkem ke komplexnějšímu poznání Hitlerovy osobnosti. Obsahuje mnoho zajímavých detailů, často dříve nepublikovaných, čím doplňuje a koriguje dosavadní představy o formativním období Hitlerovy politické kariéry. Hlavní závěry však nejsou natolik nové a spíše potvrzují paradigmaty posledních dekad, než aby je od základů měnily.

Zbyněk Vydra

5 Brigitte HAMANNOVÁ, *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*, Praha 1999, s. 451–452.

6 Ian KERSHAW, *Hitler, vol. 1, Hubris 1889–1936*, London 1999, s. 119–120.

LEVEN, Benjamin – WIEGELMANN, Lucas (Hgg.), *Mythos Vatikan. Das Heil verwalten*, Freiburg – Basel – Wien: Herder 2019. ISBN 978-3-451-02742-0.

Na obálce tančí dlouhovlasý, svalnatý Kristus na vyleštěné mramorové podlaze break dance před skupinou strnulých, možná i poněkud rozpačitých kardinálů. Podle editorů má výjev své kořeny ve skutečné události spadající do doby pontifikátu Jana Pavla II. (1978–2005), kterému tehle – v dané době dost provokativní – taneční styl předvedla skupina polské

mládeže přímo v papežském paláci. Break dance jako šifra nepřináležitosti a mramor jako protiklad? Takový je výklad této obálky od současných editorů knihy. Postoj Jana Pavla II. ke skutečnému zážitku byl možná jiný, patrně méně komplikovaný a bez zásadních jinotajů: jiná byla doba, jiné byly okolnosti, jiný způsob vnímání měl – dnes kanonizovaný – papež.

Vydavatelům knihy však nelze upřít stejnou neortodoxnost, s jakou se prezentovali před desítkami let polští tanečníci, a originalitu, která ctí každého vyznače tohoto tanečního stylu. Pokusili se podívat na historické i současné centrum katolicismu z pohledu jeho správních mechanismů, úřednického zajištění, projevů nikoliv primárně teologických či politických, ale administrativního fungování. A to vše jak pohledem historiků v dlouhém trvání instituce, tak například současných PR pracovníků v papežských i jiných službách.

Koncepce knihy, sestavené z celkem devatenácti samostatných ucelených statí obecně nevelkého rozsahu, je postavena na protikladech položených nejenom těsně vedle sebe, ale občas i do jediného textu, ovšem neslučitelných pouze zdánlivě. Na první pohled by se například mohlo zdát, že Thomas Sternberg a Martin Mosebach ve vzájemném rozhovoru, zde pod názvem „*Käme es auf Genie an, wäre dies Amt ein Irrsinn*“, nemohou najít společné ani jediné písmenko. Jejich navzájem nesouhlasná stanoviska jsou však poněkud prvoplánová, prostě jenom obstarávají na první přečtení svižný vstup k souboru dalších textů, které se snaží vybalancovat slávu a pády papežské kurie již zmíněnou optikou administrativních institucí i procesů v jejím dlouhém trvání i v naprosto aktuální současnosti.

V daném rozsahu sto osmdesáti stránek se našlo místo pro řadu oddělených postřehů, které samy o sobě jsou v některých případech neobyčejně zajímavé, v jiných poněkud kloužou po povrchu aktuálního zájmu o témata

buď doposud opomíjená, nebo dokonce více či méně tajená. V žádné z krátkých studií zařazených do kolektivní práce vlastně nejde o zásadní či přelomový poznatek: někde se jedná o upozornění či zdůraznění, jinde o aktuálně žádanou, třeba i trochu „módní“ informaci. Dohromady však celý kaleidoskop – jak je této hračky vlastní – přináší hrst barevných sklíček, solitérních i propojitelných do širšího rámce, které v souladu se společným názvem i již zmiňovanou obálkou mají tendenci zaujímat lehce provokativní pózu. Zároveň je však na první pohled jasné, že jde také (nebo snad v první řadě?) o hru, snahu nezaniknout v proudu aktuálních informací a prezentovaných názorů.

Což se do jisté míry daří mj. soustředěnou pozorností na správní aspekty minulé, ale především zcela současné papežské kurie. Jsou to hlavně postoje a názory papeže Františka (ve funkci od března 2013), které ožívají nástiny správních mechanismů papežské kurie, podávané nepochybně autory znalými věci. A nemusí být ani tak radikální, jak je představuje Gudrun Sailer ve stati *Diskrete Weichenstellung. Frauen im Vatikan*. Zасvěcenějšímu čtenáři naznačují (na hlubší analýzy tu jednoznačně nezůstává prostor), nezасvěceného rámcovou, místy poněkud žurnalistickou, formou upozorňují na fakt, že něco takového vůbec existuje. A vsudypřítomné lehké napětí a stručnost textů by mohly čtenáře vybízet k pátrání po dalších informacích.

Marie Macková

**BÁRTA, Stanislav (ed.), *Digitální archivnictví*, Brno: Masarykova Univerzita 2019, 138 s. ISBN 978-80-210-940-5.
elektronicky: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9450-2019>**

Jak jinak než elektronicky, vyšla v roce 2019 publikace pod názvem *Digitální archivnictví*. Jednak proto, aby bylo možné případné dopracování nebo přepracování dle potřeby a pak, aby naplnila podstatu digitálního věku. Pětice autorů, zkušených archivářů pod vedením Stanislava Bárty, vydala publikaci v rámci projektu FR MU: MUNI/FR/0965/2017 *Digitální archivnictví a Informační technologie v archivnictví*. V pěti základních kapitolách a s řadou příloh je zájemcům zprostředkován nový pohled na archivní vědu. Většina činností, které současní archiváři vykonávají, probíhá v elektronické podobě s využitím informačních technologií, a tak se postupně seznámíme s elektronickou spisovou službou, digitálními archivy, představeny jsou základní programy typické nejen pro „digitální archivnictví“, jako je program PEvA pro evidenci Národního archivního dědictví a jeden z programů pro zpracování archiválií – ELZA. Závěrečná kapitola je věnována problematice digitalizace a tvorbě bezpečnostních kopií v archivech. Nezbyvá než představit pěti autorů: Hana Brzobohatá, archivářka, vedoucí oddělení Předarchivní péče Moravského zemského archivu v Brně, Zbyšek Stodůlka, archivář Národního archivu. Následuje Jiří Jelínek, dlouholetý archivář Státního okresního archivu Jihlava, Michela Zemánková, archivářka SOkA Vyškov, a nakonec Radana Červená, vedoucí odboru archivně zpracovatelského Archivu města Brna. Celkové redakce se ujal Stanislav

Bárta, zástupce vedoucího Ústavu pomocných věd historických a archivnictví na Masarykově Univerzitě Brno.

Volba témat zahrnujících „*digitální archivnictví*“ určitě nebyla jednoduchá. Samo o sobě „*digitální archivnictví*“ totiž definováno v legislativě není a v zásadě by vystačilo s vymezením archivnictví jako „*oborem lidské činnosti zaměřeným na péči o archiválie jako součásti národního archivního dědictví a plnění funkce správní, informační, vědecké a kulturní*.“ Z tohoto pohledu se může jevit jako diskutabilní zařazení kapitoly o elektronické spisové službě, na druhou stranu bylo možné více pohovořit o zpřístupňování digitálních archiválií v kontextu ochrany osobních údajů. Stejně tak se nabízelo představení dalších programů využívaných v elektronické spisové službě nebo při zpracování archiválií, jako je tomu v kapitole věnované digitalizaci. Tak jako tak se jedná o první publikaci tohoto druhu a je velmi sympatické, že jsou v úvodu pojmenována rizika spojená se zachycením aktuálního stavu, což autoři otevřeně přiznávají. Po krátkém úvodu vedoucího redaktora následují jednotlivé kapitoly.

Druhá kapitola se představuje pod názvem *Elektronická spisová služba: praktické užití standardů a norem*. O spisové službě včetně té elektronické toho bylo v poslední době již spousta napsáno a vysloveno, a tak vůbec není jednoduché představit ji tak trochu jinak. Jen málokterá oblast veřejné správy zaznamenala

v posledních letech tak prudký vývoj a dočkala se řady zásadních změn, jako je spisová služba. To by samozřejmě nebylo možné bez potřebné legislativy a ruku v ruce jdoucí metodiky. Na samém začátku se proto autorka věnuje legislativnímu vývoji a pozornost obrací na několik klíčových mezníků ve změnách archivního zákona, vše s nadhledem zkušené archivářky.

S elektronickou spisovou službou úzce souvisí jedna z prováděcích norem k zákonu o archivnictví a spisové službě, a to Národní standard pro elektronické systémy spisové služby. Stejně jako archivní zákon i tento předpis prodělal řadu změn, kterým se autorka přehledně věnuje. Představuje Národní standard jako klíčový dokument, který upravuje pravidla a náležitosti fungování elektronických systémů spisové služby.

Hlavní pozornost kapitoly je právem věnována popisu jednotlivých fází životního cyklu dokumentu. Ve snaze přiblížit úkony spisové služby v praxi využívá autorka náhledy výstupů ze systému spisové služby, ovšem jejich zařazení může být zavádějící, resp. matoucí, neboť různé systémy využívané původci dokumentů pro elektronickou spisovou službu se liší nejen terminologicky, ale i některými funkcionalitami. Každopádně jsou ukázky návodné a vhodně doplňují teoretický text.

Poněkud „chudě“ působí část věnovaná vyřazování dokumentů, byť vlastnímu elektronickému skartačnímu řízení a fungování Národního portálu se podrobně věnuje kapitola věnovaná Digitálním archivům. Naproti tomu kapitola působí přehledně a stručně a jasně elektronickou spisovou službu popisuje.

V úvodu třetí kapitoly nazvané jednoduše *Digitální archivy* autor připomíná zřetelný nástup informační společnosti spolu s narůstajícím významem informací. Krátce připomíná historii zájmu o problematiku dlouhodobého uchování dokumentů a jejich zpřístupňování od 50. let minulého století, jež vrcholí vydáním referenčního rámce Otevřeného archivačního informačního systému OAIS. Následuje nezbytné vysvětlení rozdílu mezi digitální archivací a digitálním kurátorstvím, představuje repozitář a archiv a velmi podrobně se věnuje informacím a metadatům. Za klíčovou část lze považovat kapitolu pojednávající o strategii digitální archivace na příkladu tzv. Pyramidy pro uchování. V kontextu ostatních částí publikace je tato výrazně technická a opírá se převážně o odbornou zahraniční literaturu. Neméně důležitá je i kapitola věnovaná identifikaci a validaci formátů, extrakci metadat či migraci a emulaci.

Teprve v závěru se pojednává o historii digitálního archivování v České republice podpořené strategií rozvoje eGovernmentu. Autor připomíná legislativní oporu fungování Národního digitálního archivu a představuje vybrané postupy, mezi něž patří zejména výběr archiválií oběma definovanými postupy a jejich ukládání. Jen velmi krátce je na závěr kapitoly pohovořeno o problematice zpřístupňování digitálních archiválií.

Je evidentní, že autor se problematice dlouhodobě věnuje a pokusil se na vymezeném prostoru představit co nejvíce informací k tématu. V porovnání s dalšími kapitolami je tato plná odborných termínů a schémat a evidentně je určena těm zasvěceným.

V pořadí čtvrtá kapitola nese název *Evidence Národního archivního dědictví a program PEvA*. S konstatováním autora, že evidence archiválií je jedna z nejdůležitějších oblastí, kterou archivnictví naplňuje prostřednictvím speciálního programu s názvem PEvA a která slouží nejen archivářům, ale i badatelské veřejnosti, nelze než souhlasit. Tím spíše, že potřebnou evidenci je dnes možné vést i v digitální podobě.

V úvodu se autor věnuje legislativním základům evidence archiválií a rozebírá jednotlivé druhy evidencí – základní, druhotnou a ústřední včetně forem jejich vedení – v listinné nebo elektronické podobě. Zde se opírá zejména o metodický návod č. 1/2012 odboru archivní správy a spisové služby a zpracované schéma vedení a aktualizace evidence Národního archivního dědictví. Dle mého názoru poněkud nadbytečně působí zařazení přehledu evidenčních jednotek používaných v archivnictví, neboť tyto jsou uvedeny jak v *Základních pravidlech* 2015, tak v prováděcí vyhlášce k zákonu o archivnictví a spisové službě (vyhláška č. 645/2004 Sb.). Totéž by bylo možné říci o přehledu archivních pomůcek, kterým se oba výše zmíněné materiály detailně věnují.

Naproti tomu pohled do historie vzniku a vývoje programu PEvA a přiblížení jeho fungování včetně všech jeho speciálních modulů je možné ocenit, přestože i tento program čeká na novou verzi v podobě PEvA 2. Za zmínku stojí i plánované propojení s Národním archivním portálem v rámci pokračující elektronizace veřejné správy.

Elektronické zpracování archiválií a pořádací program ELZA. Tato, v pořadí pátá kapitola,

se věnuje dvěma základním tématům. Jednak elektronickému zpracování archiválií, kde jsou zevrubně popsány počátky zavádění elektronického zpracování archiválií ve státních archivech s odkazem na *Základní pravidla pro zpracování archiválií* z roku 2015 včetně nezbytného přehledu základních pojmů, jednak práci s jedním z aktuálně využívaných pořádacích programů, kterým je program ELZA. Cílem autorky bylo přiblížit fungování dílčích modulů a popis jednotlivých panelů, přičemž vše je názorně zdokumentováno prostřednictvím četných náhledů, tabulek, formulářů. V závěru se autorka dotýká současného stavu programu ELZA a naznačuje perspektivu práce s databázovým programem, který by měl vyústit ve zpřístupňování archivních pomůcek na prezentačním webu.

První část lze bezesporu vyzdvihnout a ocenit zejména přístup k objasnění teorie archivního popisu, která může v *Základních pravidlech* působit komplikovaně, druhá však předpokládá alespoň základní povědomí o fungování programu ELZA a pro nedotčené čtenáře může působit nesrozumitelně, resp. těžko si představit, jak to všechno ve skutečnosti vlastně funguje. Tím spíše, pokud je program stále ještě ve vývoji a některé funkcionality se mohou změnit. Dalo by se říct, že druhá část kapitoly je určena spíše těm, co program znají a potřebují si ujasnit jeho celkovou koncepci. Je ku škodě celkového vnímání problematiky elektronického zpracování archiválií, že není rámcově představen i jiný z programů, který využívají některé z dalších archivů. Každopádně má tato kapitola v *Digitálním archivnictví* své místo a přispěje k přiblížení

současného způsobu zpracování archiválií a jeho perspektivě.

Závěrečná kapitola je uvedena pod názvem *Digitalizace a tvorba bezpečnostních kopií v archivech*. Tato převážně praktická pasáž zprostředkovává pohled do útrob archivů, kde se realizuje ochrana archiválií nejrůznějšími technikami, které autorka postupně představuje. Od počátků mikrografické techniky přechází až k digitalizaci, a to nejen v archivech, ale v paměťových institucích jako takových. Věnuje se podrobně jednotlivým fázím digitalizace a představuje je na příkladu Archivu města Brna. V závěru své části uvádí známé digitalizační projekty, jako jsou Monasterium či Ad fontes a prezentuje fungování speciálních portálů, z nichž je třeba upozornit např. na portál Digiarchiv, využívaný v Archivu města Brna, nebo portál Badatelna.eu, provozovaný firmou LemonBone určený ke zpřístupnění digitalizátů Matrik židovských náboženských obcí z let 1784-1949. Další z projektů, který stojí za zmínku, je projekt Staré mapy online, který autorka popisuje, nebo projekt Digitalizace archivních materiálů komunistických bezpečnostních složek a další. Prezentované projekty jsou představeny velkoryse, napříč paměťovými institucemi, různými typy archivů i tématy a zaslouží si pozornost čtenářů.

Přehled „archivních“ témat uzavírá *Slovníček vybraných pojmů*. Jedná se o výběrový, jasně a srozumitelně zpracovaný přehled klíčových pojmů zapadajících do kontextu publikace. Zůstává však na čtenáři, aby posoudil, nakolik je dostačující. Na druhou stranu podobných „slovníčků“ se vyskytuje celá řada v dílčích metodikách či předpisech, Národní standard

nevyjímaje. Pochybnosti o úplnosti přehledu odborných termínů z oblasti digitálního archivnictví by mohlo rozptýlit vydání *Slovníku současné archivní terminologie*, na který odborná i laická archivní veřejnost netrpělivě čeká.

Neméně zajímavé a důležité jsou však i přílohy, jejichž volbu a zpracování lze právem ocenit. Jako první je čtenářům nabídnut přehled formátů souborů a digitální archivace, což jistě ocení specialisté z oblasti IT technologií a předarchivní péče. Druhá příloha je věnována vybraným metadatovým schémátům, která jsou využívána v oblasti paměťových institucí. Jedná se o přehled a popis standardů využívaných jak v elektronických systémech spisové služby, tak pro popis digitálních objektů nebo pro tvorbu strukturovaných archivních pomůcek. Příloha číslo tři obsahuje Přehled vybraných nástrojů pro podporu dlouhodobého uchování, jako je např. DROID pro identifikaci formátů, Siegfried nebo FODO. Pro validaci formátů jsou představeny JHOVE nebo VeraPDF či BagPeggy, přičemž většina programů je distribuována v podobě volně dostupných/svobodných software. Za zmínku stojí původ programů, který reprezentují takové země jako je Nizozemí, Švýcarsko, Austrálie nebo USA. Pro extrakci metadat jsou nabídnuty Metadata Extraction Tool, Exif Tool nebo Median Info. Přehled uzavírají programy pro migraci a emulaci jako jsou např. Ghostscript, FFmpeg či DOSBOX. Z výše uvedeného vyplývá, že přílohy nejsou jen přílohami, nýbrž plnohodnotnou součástí publikace a patří k těm zdařilým.

Závěrem je možné říci, že se případným zájemcům nabízí sice poněkud zúžený, ale

přesto vypovídající pohled na rozvíjející se digitální archivnictví. Přestože je rukopis autorů jednotlivých kapitol nepřehlédnutelný, snaha o jejich propojení je zdařilá a dílo působí kompaktním dojmem. Jediné, co zůstává nevyssloveno, je cílová skupina, které je tato publikace určena. Některé kapitoly vsázejí na jednoduchost a srozumitelnost textu, jiné se místy až příliš soustředí na detaily,

některé předpokládají určitou předchozí znalost problematiky. Přesto se jedná o čtivou publikaci, která by neměla zapadnout, byť se opírá o pomíjivé základy legislativy. Všem autorům patří poděkování za vklad do digitálního věku.

Helena Pochobradská

Konference Teplé dějiny v českých zemích / Queering Czech History, Praha 29. – 30. 11. 2019

Ve dnech 29. – 30. 11. 2019 se na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy uskutečnila konference s názvem *Teplé dějiny v českých zemích / Queering Czech History*. Na organizaci události se podíleli Fakulta výtvarných umění, VUT v Brně, FF UK v Praze a Společnost pro queer paměť, nezisková organizace, která se zabývá uchováváním pramenů a popularizací poznatků z české LGBT+ minulosti. V popředí organizačního výboru stáli historičky a historikové s rozmanitou specializací, jmenovitě PhDr. Ladislav Zikmund-Lender, Dr. Anna Hájková, PhDr. Jan Seidl, Ph.D. a Mgr. Michal Mako.

V rámci teplých českých dějin byla tato konference již druhou událostí. První se konala v roce 2009 na Fakultě humanitních studií UK Praha. Možnost veřejně diskutovat, a vůbec otevřít téma týkající se mužské a ženské homosexuality, nebylo v historickém bádání vždy samozřejmostí a v kontextu české historiografie se mu dostalo pozornosti až po

roce 1989. Odborná debata na akademické půdě tedy znamenala v tehdejší době přelom v bádání o LGBT+ komunitě a jejích dějinách v českém kontextu, protože byla vůbec první konferencí, zaměřenou primárně na queer témata. Příspěvky vycházely z různých oborů, od historie, dějin umění, sociologie, antropologie, až k genderovým tématům, a zároveň podnítily vydání třech důležitých monografií, jež se jako první zabývají zmíněným tématem a které jsou v současné době základním materiálem při studování homosexuality v kontextu českých dějin.¹

Na konferenci v roce 2019 taktéž nechyběly rozmanité přednášky od českých i zahraničních autorů, které byly přehledně rozděleny ve dvou

¹ Jan SEIDL, *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*, Praha 2012.; Martin C. PUTNA, a kol., *Homosexualita v dějinách české kultury*. Praha 2013; Pavel HIML – Jan SEIDL – Franz SCHINDLER, „Miluji tvory svého pohlaví“: *Homosexualita v dějinách a společnosti*. Praha 2013.

dnech do několika tematicky zaměřených panelů.² První den byl symbolicky zahájen přednáškou o německém lékaři a sexuologovi Magnusu Hirschfeldovi, který zavedl termín *homosexuál* do veřejného diskurzu a založil sexuologický institut v Berlíně, učinil tak v roce 1919. V roce 1933 byl institut napaden údernými oddíly SA, které zničily většinu materiálů týkajících se činnosti této organizace. Za účelem uchování odkazu Magnuse Hirschfelda a jeho vědecké a kulturní činnosti byl v roce 1982 založen nový berlínský institut, který slouží jako výzkumné centrum pro dějiny sexuologie a genderových studií a také jako archiv.

Další diskuze prvního dne byly primárně věnovány problematice queer umění a kultury, kde se posluchači seznámili s vybranými osobnostmi minulého století a nahlédli do profesního i intimního života umělců. Důraz byl kladen na osobní tvorbu a umělecké předměty, které v sobě ukrývaly potencionální homosexuální sebeprezentaci aktérů.

Cenným materiálem v tomto bádání jsou literární díla, která lze podrobit analýze, jako tomu bylo v případě českého prozaika a autora psychologické prózy Ladislava Fuksa. Spisovatel se pohyboval v kontextu diskurzu homosexuality, kterou však nemohl plně projevovat ve svých textech, psaných zároveň v normách socialistické cenzury. Na základě interpretování symbolů v textu bylo patrné, že i přesto se náznakům homo-erotiky nemohl

či nechtěl plně vyhnout. Zjevné se to ukázalo na jednom z příkladů, kdy Fuks věnoval ve své tvorbě větší pozornost popisu mužského těla a vyzdvihoval jeho estetickou krásu, přičemž popisu žen se věnoval zřídka.

Základním pramenem jsou také výtvarná díla, která se vyznačují specifickými motivy. Queer tendence je možné sledovat v umělecké tvorbě bratří Boháčů, kde často vystupují magická stvoření a zvířata, spolu s lidmi či bytostmi, které se podobají člověku, a to často společně vyobrazené v explicitních situacích. Sám autor příspěvku připisuje náznakům a odkazům v dílech, jejichž možnosti interpretování jsou bezbřehé, queer symboliku. Potřeby vyjádřit se ke queer problémům skrze umění a tvorbu lze sledovat i v současné době, kdy se k tématům přidávají otázky rodičovství v rámci homosexuálních a lesbických vztahů.

Dalším důležitým pramenem jsou ego-dokumenty, které dokreslují pohled na osobní a každodenní život queer lidí a jejich vzájemných intimních vztahů. Uvedeno tak bylo na příkladu vztahu surrealistických umělců Toyen a Ragnara von Holtena, berlínského malíře Eberhardta Bruckse nebo slovenského výtvarníka a umělce Štefana Leonarda Kostelníčka. Mapování života jednotlivců nám pomáhá pochopit, jakým způsobem je homosexuální identita utvářena společností, přičemž její podoba závisí na proměnlivosti dobového diskurzu.

V bádání o životech jednotlivců je důležité zabývat se i prostředím, ve kterém žili, tedy veřejným a jejich obytným prostorem. Domov se stával místem, kde se queer lidé mohli plně projevovat a řada z nich tento prostor

2 Celý program konference i se seznamem účastníků lze nalézt na webových a facebookových stránkách Společnosti pro queer paměť, která zároveň během roku 2020/2021 postupně zveřejňuje příspěvky v digitalizované podobě.

vnímala jako své umělecké dílo. Bydlení se stávalo odrazem jejich sexuality, zde mohli prostřednictvím symbolů projevat a vyjadřovat vlastní identitu a budovat vzájemné vztahy. V první polovině 20. století se architekti drželi stereotypního rozvržení bytových prostor na základě genderových rolí. Obytný prostor pro muže se vyznačoval masivním nábytkem a tmavými obklady, jak lze uvést na příkladu pracoven. Naopak ženský prostor se vyznačoval barevným a pitoreskním vybavením, které preferovali ve svých domovech i homosexuální muži, mezi které patřil již zmíněný Ladislav Fuks nebo i Miloš Havel se svou vilou v údolí Vltavy pod Barrandovem. Hra barev, rozmístění a výběr nábytku či dekorací, to vše pomáhalo queer lidem v sebevyjádření přinejmenším v intimních sférách jejich domovů.

Druhý den se příspěvky zaměřily na perzekuci mužských i ženských aktérů a judikaturu, společně s tématy, které svým obsahem přesahují až do 21. století. Projevy sexuality, odlišné od heteronormativního diskurzu, bylo nutné kontrolovat a podrobit striktnímu dohledu veřejné moci. Lidé byli nuceni své vzájemné milostné vztahy strategicky skrývat a od těchto skutečností se odvíjely jejich životní osudy a zkušenosti. Pokud byli muži a ženy přistiženi při homosexuálním chování či styku, hrozilo jim vězení a v ojedinělých případech i trest smrti. Mezi osoby, které byly jako poslední popraveny za homosexualitu, se v queer bádání doposud považovali dva britští muži, a to John Smith a James Pratt, kteří byli odsouzeni k smrti v roce 1835. Nový výzkum ukázal, že trest smrti stanovoval Hitlerův dekret z roku 1941, který však platil pouze pro

příslušníky SS a policie. Mezi odsouzenými k trestu smrti za homosexuální jednání patřil v roce 1944 rakouský příslušník SS Heinrich Bader, který pravděpodobně nebyl posledním s tímto osudem, protože popravy pokračovaly i v roce 1945. O novějších případech se prozatím nepodařilo zjistit dostatek informací. V rámci historického bádání je těžké určit posledního popraveného člověka, neboť častým jevem u těchto případů bylo, že oficiální zápis z poprav konkrétně neuváděl jako trestný čin homosexualitu, ale zcela odlišný vymyšlený prohřešek.

Trestní stíhání za homosexualitu reflektoval i jiný z příspěvků druhého bloku, který se zabýval analýzou fenoménu homosexuální prostituce v meziválečném Československu v Praze, kde bylo možné mapovat, jakým způsobem se utvářel profil prostituta a jeho klienta. Negativní obraz o homosexualitě podporovala ve 20. století mužská prostituce, která byla spojena s řadou stereotypů a také s kriminálním jednáním.

V českém prostředí byla zrušena trestnost homosexuality Zákonem 140/1961 Sb. Zákon definoval homosexualitu jako styk proti přirozenosti a stíhal jedince za toto protiprávní jednání bez ohledu na pohlaví. V prostředí české historiografie nebyl dán značný prostor předmětu bádání o lesbických ženách a jejich vzájemným vztahům. Doposud neexistuje žádná ucelená monografie, která by se výhradně zabývala touto problematikou, na rozdíl od monografií, které se věnují problematice homosexuality mezi muži. Absenci ženské homosexuality v bádání doplnilo, oproti konferenci v roce 2009, několik nových příspěvků.

Pozornost byla věnována například lesbické lásce a sexualitě v Praze ve 40. letech 20. století, přičemž příspěvek čerpal z řady trestních spisů, které obsahovaly detailní popis trestného činu, v některých případech zdravotní zprávy o duševním zdraví žen i vzájemnou korespondenci, jež mnohdy posloužila jako usvědčující důkaz proti žalovaným.

Stinnou kapitolou v queer dějinách je také tzv. averzní terapie, která si kladla za cíl přeměnit homosexuální orientaci na heterosexuální. V 60. letech se australský psychiatr Neil McConaghy spojil se skupinou československých psychiatrů v Praze, kteří byli vedeni doktorem Kurtem Freundem. Skupina, ovlivněna antihomofobními názory té doby, se v letech 1950–1962 intenzivně zabývala výzkumem homosexuality, včetně experimentů, které zahrnovaly averzní terapii. Výzkum se ukázal jako neúspěšný a paradoxně přispěl k odtrestnění homosexuality v roce 1961 s tím, že homosexualita byla vnímána jako nemoc, avšak jako taková, která se nedá vyléčit.

Příspěvky se také zaměřily na aktuální záležitosti, které se týkají legislativy a práv LGBT+ osob. Otázka trestního stíhání byla vyřešena v 60. letech minulého století, nicméně jiné problémy, související nejen s odlišnou sexuální orientací, přetrvávají a na povrch vycházejí nové. Jedná se zejména o témata, jež se týkají registrovaného partnerství, které se po právní stránce stále plnohodnotně nerovná institutu manželství a s tím související možnosti adopce dětí. Donedávna nemohli lidé, kteří vstoupili do registrovaného partnerství, adop-

tovat děti, ačkoliv nesezdaný člověk žijící v heterosexuálním vztahu tuto možnost měl. V roce 2016 shledal soud tento přístup diskriminačním. V současné době se také nadále řeší otázka transgender osob, které musí nutně podstoupit operační zákrok, aby jim byla podle práva uznána jejich genderová identita. Řada lidí však tento zákrok podstoupit nechce a dostávají se tak do legislativních obtíží. Za zmínění stojí také zajímavý příspěvek, který se týkal současné problematiky romské LGBT+ komunity, protože její členové podléhají diskriminaci jak ze strany veřejnosti, kvůli své etnicitě, tak i v rámci své komunity, kvůli jejich genderové identitě a sexuální orientaci.

Naopak neskrývanou prezentací homosexuálních projevů se zabývala závěrečná část dne, a to pohledem tehdejších moderních technologií v podobě televize a videa. Media- lizaci sexuální problematiky, ač ji lze považovat za jistý projev homosexuální emancipace, bylo taktéž nutno podrobit kritice, neboť i ta byla utvořena prostřednictvím heteronormativního diskurzu.

Na závěr lze poznamenat, že queer dějiny, které chápeme jako přístup k historickému bádání, jsou bohaté jak na obsah vybraných témat, tak i na metodologické přístupy, které se snaží kriticky přistupovat ke společenským strukturám. Queer dějiny zároveň čerpají z rozmanitých vědních oborů a svým zaměřením se mnohdy dotýkají i problémů současné společnosti v otázkách identity, svobody, lidských práv a integrity.

Denisa Vídeňská, Jan Krčál